

ДИДАКТИЧНІ СИСТЕМИ ПРОФІЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

За результатами наукової доповіді на засіданні Президії НАПН України, 1 квітня 2026 р.

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2026.8134>

МАЛИХІН

Олександр Володимирович

доктор педагогічних наук,
професор, завідувач відділу дидактики
Інституту педагогіки Національної
академії педагогічних наук України,
м. Київ, Україна

ЛІПЧЕВСЬКА

Інна Леонідівна

доктор філософії, старший
науковий співробітник відділу
дидактики Інституту педагогіки
Національної академії
педагогічних наук України,
м. Київ, Україна

Анотація. У доповіді представлено результати фундаментального наукового дослідження «Дидактичні системи профільної середньої освіти» (2024–2025 рр.), метою якого було обґрунтування дидактичних систем профільної середньої освіти для різних типів закладів освіти. Висвітлено результати аналізу нормативно-правової бази щодо здобуття профільної середньої освіти в ліцеях, професійних коледжах (зкладах професійної освіти), закладах фахової передвищої та вищої освіти, закладах спеціалізованої й спеціальної освіти. Особливу увагу приділено дослідженню стану профільної середньої освіти в Україні в умовах воєнного стану, проблемам формування її змісту, трансформації форм, методів і засобів навчання та дидактичному потенціалу різних типів закладів освіти.

У доповіді представлено концептуальну модель дидактичної системи профільної середньої освіти, що включає пропедевтично-методологічний, нормативно-правовий, організаційно-інституційний, змістово-профільний, процесуально-діяльнісний, контрольний-оцінювальний і рефлексійно-прогностичний компоненти. Визначено їхні функційне призначення, системотвірні взаємозв'язки та роль у досягненні компетентнісних результатів. Подано дидактичні системи профільної середньої освіти для різних типів закладів освіти, дидактичні умови їх запровадження, механізми науково-методичного супроводу, результати апробації елементів розроблених систем в закладах освіти, які забезпечують здобуття профільної середньої освіти, а також основну наукову продукцію, підготовлену за результатами дослідження.

Ключові слова: профільна середня освіта; дидактична система; концептуальна модель; дидактичні умови; науково-методичний супровід.

Фундаментальне наукове дослідження «Дидактичні системи профільної середньої освіти» (номер державної реєстрації 0124U000447) виконано у відділі дидактики Інституту педагогіки НАПН України у 2024–2025 рр.

Дослідження здійснювалося в межах пріоритетного напрямку 5 «Педагогіка і психологія освітнього процесу». Проблема дослідження визначена як «компетентнісно орієнтовані моделі дидактичних і методичних систем. Дидактичні

засади, принципи і закономірності освіти для сталого розвитку».

Мета дослідження: обґрунтувати дидактичні системи профільної середньої освіти для різних типів закладів освіти.

Для досягнення поставленої мети в межах наукового дослідження було визначено такі **завдання:**

1. Проаналізувати зміст чинної нормативно-правової бази щодо здобуття профільної середньої освіти в різних типах закладів освіти.

2. Визначити теоретико-методологічні засади дидактичних систем профільної середньої освіти для різних типів закладів освіти.

3. Визначити дидактичний потенціал різних типів закладів освіти щодо здобуття учнями профільної середньої освіти з урахуванням їх спрямування та специфіки.

4. Розробити та обґрунтувати на теоретичному рівні дидактичні системи профільної середньої освіти для різних типів закладів освіти.

5. Визначити способи впровадження обґрунтованих дидактичних систем в різних типах закладів освіти.

6. Узагальнити й систематизувати здобуті результати наукового дослідження.

7. Підготувати монографію та методичні рекомендації.

Основні результати наукового дослідження.

У межах фундаментального наукового дослідження «Дидактичні системи профільної середньої освіти» проаналізовано зміст нормативно-правової бази щодо здобуття профільної середньої освіти в різних типах закладів освіти (ліцеях, професійних коледжах (зкладах професійної освіти), закладах фахової передвищої та вищої освіти, закладах спеціалізованої освіти й закладах спеціальної освіти). Аналіз охопив ключові законодавчі акти, державні стандарти, типові освітні програми, підзаконні нормативні документи, що визначають організаційно-інституційні засади профільного навчання, його зміст і результати.

Розглянуто сучасні наукові підходи до вивчення проблематики профільної середньої освіти та виокремлено основні напрями її дослідження; визначено методологію дослідження.

Уточнено методологічні засади сучасної профільної середньої освіти, зокрема виокремлено як першочергові положення компетентнісного, діяльнісного, особистісно зорієнтованого, інтегративного й системного підходів. Їх покладено в основу розроблення й обґрунтування концептуальної моделі дидактичної системи профільної середньої освіти.

Вивчено західноєвропейський і північноамериканський досвід успішної реалізації профільної середньої освіти: пріоритетом є врахування індивідуально-психологічних й індивідуально-типологічних особливостей здобувачів освіти, їхніх потреб, інтересів і можливостей; орієнтація змісту освіти на запити економіки країни; розвинена структура вибірковості змісту; багаторівнева диференціація навчання; підтримка індивідуальних освітніх траєкторій і персоналізація навчання.

Проаналізовано можливість адаптації цих стратегій до українського освітнього середовища з урахуванням нормативних вимог.

Досліджено стан профільної середньої освіти в закладах освіти України в умовах воєнного стану як дидактичну проблему. Виокремлено особливості змішаної й дистанційної форм організації профільного навчання, труднощі забезпечення стабільності освітнього процесу, нерівномірність доступу до ресурсів, зміни в навчальній мотивації, зростання значення індивідуалізації й підтримувальних освітніх практик.

Здійснено теоретичний аналіз проблеми розроблення змісту профільної середньої освіти в Україні (зокрема формування профілів навчання). Уточнено критерії добору змісту профільних предметів, логіку інтеграції інваріантної та варіативної складових, забезпечення міжпредметних зв'язків відповідно до освітніх галузей, визначених у Державному стандарті профільної середньої освіти (Кабінет Міністрів України, 2024 р.).

Виявлено сучасні тенденції трансформації форм (форм організації), методів і засобів навчання здобувачів профільної середньої освіти. Визначено посилення ролі інтерактивного, проектного, проблемного й дослідницького навчання; зростання значущості технологій персоналізації навчання, використання цифрових ресурсів і платформ (включно з ШІ), що забезпечують гнучкість та індивідуальний темп здобуття профільної середньої освіти.

Обґрунтовано дидактичний потенціал різних типів закладів освіти в Україні щодо здобуття профільної середньої освіти. Проаналізовано можливості ліцеїв, професійних коледжів (зкладів професійної освіти), закладів фахової передвищої та вищої освіти, закладів спеціалізованої освіти й закладів спеціальної освіти щодо створення освітнього середовища, розроблення змістової диференціації, використання кадрового потенціалу, технологічної підтримки й організаційної гнучкості, необхідних для ефективної профільної підготовки.

На основі критичного аналізу вітчизняних й іноземних наукових джерел, нормативно-правової бази та результатів власних досліджень

розроблено й обґрунтовано на теоретико-прогностичному рівні концептуальну модель дидактичної системи профільної середньої освіти (рис. 1), що включає пропедевтично-методологічний, нормативно-правовий, організаційно-інституційний, змістово-профільний, процесуально-діяльнісний, контрольню-оцінювальний і рефлексивно-прогностичний компоненти. Визначено їхнє функційне навантаження, системотвірні взаємозв'язки та роль у досягненні компетентнісних результатів.

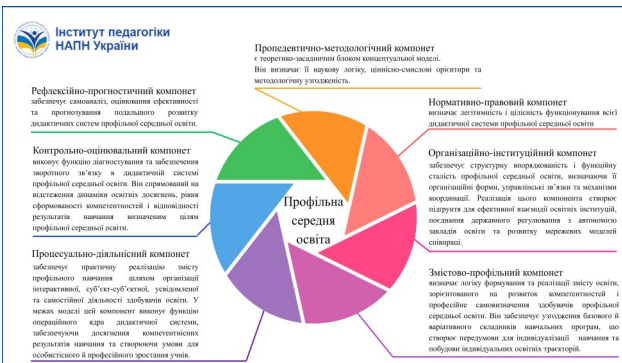

Рис. 1. Концептуальна модель дидактичної системи профільної середньої освіти

• **Пропедевтично-методологічний компонент** є теоретико-засадничим блоком концептуальної моделі. Він визначає її наукову логіку, ціннісно-смыслові орієнтири та методологічну узгодженість. У цьому компоненті відображено сутність взаємопов'язаних підходів (компетентнісного, діяльнісного, особистісно зорієнтованого, системного, проблемного, контекстного, інтегративного, акмеологічного, аксіологічного й ресурсного) і принципів, які забезпечують гуманістичну, компетентнісну й особистісно зорієнтовану спрямованість профільного навчання. Реалізація його положень формує основу для вибору подальших дидактичних рішень, створює умови для узгодження між метою, змістом, процесом і результатами навчання, а також забезпечує наукову обґрунтованість усіх наступних компонентів моделі.

• **Нормативно-правовий компонент** визначає легітимність, структурну впорядкованість і цілісність функціонування всієї дидактичної системи профільної середньої освіти. Його зміст відображає багаторівневу ієрархію нормативних актів – від Конституції України та базових законів до державних стандартів, підзаконних документів і локальних положень закладів освіти, що регламентують зміст, організацію, результати та механізми забезпечення якості освітнього процесу. Системне та ієрархічне осмислення цієї нормативної бази дає змогу простежити взаємозв'язок державної освітньої політики з автономією закладів освіти, визначити межі їхньої самостій-

ності в розробленні освітніх програм, а також забезпечити узгодженість усіх структурних компонентів моделі з чинними правовими приписами та міжнародними підходами до управління якістю освіти.

• **Організаційно-інституційний компонент** забезпечує структурну впорядкованість і функційну сталість профільної середньої освіти, визначаючи її організаційні форми, управлінські зв'язки та механізми координації. Реалізація цього компонента створює підґрунтя для ефективної взаємодії освітніх інституцій, поєднання державного регулювання з автономією закладів освіти та розвитку мережевих моделей співпраці. Цей компонент виконує системоорганізувальну функцію, забезпечуючи цілісність і керованість моделі дидактичної системи профільної середньої освіти.

• **Змістово-профільний компонент** визначає логіку формування та реалізації освітнього змісту, зорієнтованого на розвиток компетентностей і професійне самовизначення учнів. Він забезпечує узгодження базового й варіативного складників навчальних програм, відкриваючи можливості для індивідуалізації навчання та побудови особистісно значущих освітніх траєкторій. У структурі концептуальної моделі цей компонент виступає змістовим ядром профільної дидактики, що поєднує вимоги державного стандарту, освітні запити учнів і потенціал освітнього середовища в єдину систему компетентнісно орієнтованого навчання.

• **Процесуально-діяльнісний компонент** забезпечує практичну реалізацію змісту профільного навчання через організацію (інтер)активної, усвідомленої та самостійної діяльності здобувачів освіти. Його сутність полягає в трансформації освітніх цілей у конкретні дії, що формують досвід пізнання, комунікації та саморозвитку. У межах моделі цей компонент виконує функцію операційного ядра дидактичної системи, забезпечуючи досягнення компетентнісних результатів навчання та створюючи умови для особистісного й професійного зростання учнів.

• **Контрольно-оцінювальний компонент** виконує функцію діагностування та забезпечення зворотного зв'язку в дидактичній системі профільної середньої освіти. Він спрямований на відстеження динаміки навчальних досягнень, рівня сформованості компетентностей і відповідності результатів визначеним цілям профільної середньої освіти. Реалізація цього компонента забезпечує об'єктивність, прозорість і формувальний характер оцінювання, що сприяє розвитку саморефлексії учнів, підвищенню якості освітнього процесу та його узгодженню з вимогами Державного стандарту профільної середньої освіти (Кабінет Міністрів України, 2024 р.).

• **Рефлексійно-прогностичний компонент** забезпечує самоаналіз, оцінювання ефективності та прогнозування подальшого розвитку дидактичних систем профільної середньої освіти. Його реалізація сприяє усвідомленню здобувачами профільної освіти власних освітніх досягнень, формуванню здатності до саморегуляції та цілепокладання. На рівні системи цей компонент виконує функцію оновлення й удосконалення моделі, забезпечуючи її адаптацію до змін освітніх запитів, технологічних і соціокультурних умов.

У межах наукового дослідження розроблено дидактичні системи профільної середньої освіти для ліцею; професійного коледжу (закладу професійної освіти); закладів фахової передвищої та вищої освіти; закладу спеціалізованої освіти; закладу спеціальної освіти. У кожній системі враховано інституційні передумови й специфіку освітнього середовища.

Дидактичні системи для різних типів закладів освіти розроблено за врахування необхідності гнучкої адаптації освітнього процесу до індивідуально-психологічних й індивідуально-типологічних особливостей здобувачів профільної середньої освіти, їхніх пізнавальних потреб, домінуючих освітніх запитів, потенціалу педагогічного колективу, матеріально-технічного й інформаційного забезпечення, а також стратегічних завдань сучасної державної освітньої політики.

Визначено **дидактичні умови впровадження дидактичних систем профільної середньої освіти** (рис. 2), а саме:

Рис. 2. Дидактичні умови впровадження дидактичних систем профільної середньої освіти

• **провідну (системотвірну) дидактичну умову** – реалізація положень компетентнісного, діяльнісного, особистісно зорієнтованого як парадигмально-визначальних та сукупності інших методологічних підходів (врахування яких прямо чи опосередковано може бути інфлюенційно-доцільним) в організації й упровадженні освітнього процесу на етапі здобуття профільної середньої освіти з огляду на специфіку різних типів закладів освіти;

• комплекс із п'яти сундраніх дидактичних умов:

1) активізація мотивації здобуття профільної середньої освіти на засадах урахування індивідуальних (індивідуально-психологічних й індивідуально-типологічних) особливостей учнів через забезпечення диференціації, індивідуалізації та персоналізації навчання;

2) забезпечення наступності допрофільної та профільної підготовки (на засадах системного й систематичного оновлення змісту допрофільної й профільної підготовки з урахуванням специфіки обраного профілю);

3) створення інформаційно-профільного середовища для активізації й інтенсифікації навчання профільних предметів на засадах поглиблення профілізації їхнього змісту;

4) константна імплементація в освітній процес інноваційних інтерактивних технологій, форм, методів, прийомів і засобів навчання (на засадах урахування специфіки обраного профілю);

5) створення дидактико-методичного забезпечення та підготовка діагностувального інструментарію для визначення рівня результатів навчання: ключових, предметних компетентностей і наскрізних умінь (на засадах активізації рефлексії процесу організації й упровадження профільної середньої освіти з позиції центральних суб'єктів профільної середньої освіти (здобувачів освіти й учителів)).

Запропоновано механізми науково-методичного супроводу впровадження дидактичних систем профільної середньої освіти, що включають створення дидактико-методичного забезпечення, проведення тренінгів, семінарів (вебінарів) для педагогічних працівників, консультативну підтримку й організацію внутрішньої методичної взаємодії.

Здійснено апробацію елементів розроблених дидактичних систем у межах освітнього експерименту на всеукраїнському рівні (ліцей № 136 м. Києва; наказ МОН України від 16 січня 2024 р. № 45), а також на базі 15 закладів освіти, з якими співпрацює відділ дидактики. Результати апробації дали змогу уточнити окремі теоретичні аспекти моделей, узгодити змістово-процесуальні компоненти з практичними потребами закладів освіти та підтвердити ефективність створення обґрунтованих дидактичних умов.

Узагальнено й систематизовано здобуті результати наукового дослідження.

Продукція, підготовлена за результатами виконання наукового дослідження:

• Малихін О., Арістова Н., Шелестова Л., Кизенко В., Барановська О., Липчевська І., Павельчук М. **Упровадження дидактичних систем профі-**

льної середньої освіти: методичні рекомендації. [Електронне видання]. Київ : Педагогічна думка, 2025. 107 с. (Малихін та ін., 2025b);

- рукопис монографії «**Дидактичні системи профільної середньої освіти**» (авт. кол.: О.М. Топузов, О.В. Малихін, І.І. Доброскок, Н.О. Арістова, Р.А. Попов, Л.В. Шелестова, В.І. Кизенко, О.В. Барановська, І.Л. Ліпчевська, М.О. Павельчук);

За звітний період опубліковано 135 наукових праць: монографії/частини монографій – 7; статті у виданнях, що входять до наукометричних баз даних Scopus та/або Web of Science – 13; у виданнях, що належать до Переліку наукових фахових видань України – 32; статті в інших виданнях – 5; навчальна продукція – 4; збірники матеріалів конференцій – 2; тези та матеріали конференцій – 72. Зокрема, основні отримані результати відображено в публікаціях, присвячених оновленню змісту й організації профільної середньої освіти, її нормативно-правовому забезпеченню та організаційно-методичним умовам реалізації (Малихін & Арістова, 2025; Малихін та ін., 2025а; Ліпчевська, 2025), трансформації освітнього процесу в умовах воєнного стану та цифровізації навчання (Малихін, Арістова & Ліпчевська, 2024; Топузов & Алексеева, 2024; Малихін & Ліпчевська, 2025), а також питанням персоналізації навчання, формування освітньої автономності й упровадження інноваційних педагогічних підходів (Малихін & Павельчук, 2025; Попов & Павельчук, 2025; Арістова & Махович, 2024).

Теоретичні результати наукового дослідження використовуються в процесі підготовки дисертаційних праць аспірантів (25 дисертаційних праць) і докторантів (5 дисертаційних праць) Інституту педагогіки НАПН України.

Систематично здійснюється методична допомога педагогічним працівникам із запровадження дидактичних систем профільної середньої освіти.

Загалом здійснена в 2024–2025 рр. відділом дидактики Інституту педагогіки НАПН України робота у межах виконання наукового дослідження «Дидактичні системи профільної середньої освіти» (номер державної реєстрації роботи: 0124U000447, науковий керівник О. Малихін) є результативною.

Отримані результати становлять значний науковий і практичний потенціал для трансформації профільної середньої освіти в Україні в контексті реалізації концепції «Освіта 4.0» і стійкого післявоєнного відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Арістова, Н., & Махович, І. (2024). Розуміння змісту і сутності поняття «гейміфікація» у науковому педагогічному просторі України. *Наукові інновації та передові технології*, (8), 1058–1070. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8\(36\)-1058-1070](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8(36)-1058-1070)
- Кабінет Міністрів України. (2024, 25 липня). *Про затвердження Державного стандарту профільної середньої освіти* (851). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-p>
- Ліпчевська, І. (2025) Профільна середня освіта в умовах суспільних трансформацій: виклики й орієнтири оновлення. *Молодь і ринок*, (10), 63–69 <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.339093>
- Малихін, О., & Арістова, Н. (2025). Нормативно-правове забезпечення іншомовної підготовки в системі освіти України. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка»*, (10), 702–713. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-10\(56\)-702-713](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-10(56)-702-713)
- Малихін, О., Арістова, Н., & Ліпчевська, І. (2024). Цифровізація профільної середньої освіти як інструмент мінімізації навчальних втрат учнів умовах воєнного стану. *Український педагогічний журнал*, (4), 57–64. <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/803>
- Малихін, О., Арістова, Н., Ліпчевська, І., Павловська, О., & Борзенкова, Т. (2025а). Організаційно-методичні умови допрофільного та профільного навчання в закладі загальної середньої освіти на засадах концепції нової української школи: результати організаційно-підготовчого етапу всеукраїнського експерименту. *Український педагогічний журнал*, (2), 94–104. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2025-2-94-104>
- Малихін О., Арістова Н., Шелестова Л., Кизенко В., Барановська О., Ліпчевська І., & Павельчук М. (2025b). *Упровадження дидактичних систем профільної середньої освіти* : методичні рекомендації. Київ: Педагогічна думка, 107 с. <https://doi.org/10.32405/978-966-644-801-2-2025-107>
- Малихін, О., & Павельчук, М. (2025). Формування освітньої автономності учнів старшої школи як чинник забезпечення якості профільної середньої освіти. *Перспективи та інновації науки*, (2), 660–668. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2\(48\)-660-668](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2(48)-660-668)
- Малихін, О., & Ліпчевська, І. (2025). Емоційний інтелект учителя як чинник результативності освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Освіта. Інноватика. Практика*, (13), 42–49. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol13i6-006>
- Попов, Р., & Павельчук, М. (2025). Рівень сформованості освітньої автономності здобувачів профільної середньої освіти як передумова персоналізації навчання у вищій школі. *Вісник науки та освіти*, (2), 1305–1318. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2\(32\)-1305-1318](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2(32)-1305-1318)
- Топузов, О., & Алексеева, С. (2024). Можливості використання штучного інтелекту в освітньому процесі закладів середньої освіти в умовах воєнного стану. *Український педагогічний журнал*, (1), 5-12. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-1-5-11>

DIDACTIC SYSTEMS OF SPECIALIZED UPPER SECONDARY EDUCATION

Based on the Scientific Report at the Meeting of the Presidium of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, 1 April 2026

Oleksandr Malykhin

DSc in Education, Professor, Head of the Department of Didactics, Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Inna Lipchevska

PhD in Education, Senior Researcher of the Department of Didactics Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. *The report presents the results of the fundamental research project “Didactic Systems of Specialised Upper Secondary Education” (2024-2025), aimed at substantiating didactic systems of specialised upper secondary education for various types of educational institutions. It provides an analysis of the actual regulatory and legal framework regulating access to specialised upper secondary education in academic lyceums, professional colleges, institutions of professional pre-higher and higher education, as well as specialised and special education institutions. Particular attention is given to the state of specialised upper secondary education in Ukraine under martial law, issues of forming its content, the transformation of forms, methods, and means of teaching, and the didactic potential of various types of educational institutions.*

The report presents a conceptual model of the didactic system of specialised upper secondary education, which comprises propaedeutic-methodological, regulatory, organisational-institutional, content-profile, procedural-activity, assessment-evaluation and reflexive-prognostic components. Their functional purposes, system-forming interrelations, and contribution to achieving competence-based learning outcomes are specified. The didactic systems of specialised upper secondary education for different types of educational institutions, the didactic conditions for their implementation, mechanisms of scientific and methodological support, and the results of approbation of elements of the developed systems in educational institutions providing specialised upper secondary education are presented, along with the main scientific outputs produced within the research project.

Keywords: *specialised upper secondary education; didactic system; conceptual model; didactic conditions; scientific and methodological support.*

Отримано: 27 квітня 2026 р.

Прийнято: 11 травня 2026 р.

Опубліковано: 26 травня 2026 р.